

POLITICKÉ VEDY / POLITICAL SCIENCES

Časopis pre politológiu, najnovšie dejiny, medzinárodné vzťahy, bezpečnostné štúdiá / Journal for Political Sciences, Modern History, International Relations, security studies

URL of the journal / URL časopisu: <http://www.politickevedy.fpvmv.umb.sk>

Author(s) / Autor(i): Dávid Kollár
Article / Článok: Dezinformácie ako kľúčová bezpečnostná výzva súčasnosti v kontexte rusko-ukrajinského konfliktu
Publisher / Vydavateľ: Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov – UMB Banská Bystrica / Faculty of Political Sciences and International Relations – UMB Banská Bystrica
DOI: <https://doi.org/10.24040/politickevedy.2022.25.3.87-109>

Recommended form for quotation of the article / Odporúčaná forma citácie článku:

KOLLÁR, D. 2022. Dezinformácie ako kľúčová bezpečnostná výzva súčasnosti v kontexte rusko-ukrajinského konfliktu. In *Politické Vedy*. Vol. 25, no. 3, pp. 87-109. ISSN 1335 – 2741. Available at: <https://doi.org/10.24040/politickevedy.2022.25.3.87-109>

By submitting their contribution the author(s) agreed with the publication of the article on the online page of the journal. The publisher was given the author's / authors' permission to publish and distribute the contribution both in printed and online form. Regarding the interest to publish the article or its part in online or printed form, please contact the editorial board of the journal: politicke.vedy@umb.sk.

Poskytnutím svojho príspevku autor(i) súhlasil(i) so zverejnením článku na internetovej stránke časopisu *Politické vedy*. Vydavateľ získal súhlas autora / autorov s publikovaním a distribúciou príspevku v tlačenej i online verzii. V prípade záujmu publikovať článok alebo jeho časť v online i tlačenej podobe, kontaktujte redakčnú radu časopisu: politicke.vedy@umb.sk.

DEZINFORMÁCIE AKO KL'ÚČOVÁ BEZPEČNOSTNÁ VÝZVA SÚČASNOSTI V KONTEXTE RUSKO-UKRAJINSKÉHO KONFLIKTU¹

DISINFORMATION AS A CONTEMPORARY KEY SECURITY CHALLENGE IN THE CONTEXT OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN CONFLICT

Dávid Kollár*

ABSTRACT

False information, as well as the actors who spread it, have the power to promote negative narratives about society and discredit the work of serious media, non-governmental organizations, etc. Concerns are growing around the world that international NGOs and civil society organizations are vulnerable to online attacks and disinformation campaigns. These attacks are aimed at instilling fear and confusion, stigmatizing civil society, disparaging targeted organizations and their leaders, or promoting inaccurate views. The deliberately misleading nature of false information can make it difficult to study and analyze this issue. After studying the available professional sources, we can state that most of the studies carried out so far focus on three aspects, namely (1) identification of forms of false information and false content, (2) causes and dynamics of their spread, especially on social networks, and (3) impact to public opinion. An objective of this article was to characterize and clarify all three aspects, while we have tried to apply them to a specific case in the second part of the paper, specifically Russian-Ukrainian war. The main cause, or the motive of the primary creators of disinformation is to cause chaos in society and undermine trust in the state, which is directly related to inciting hatred and distrust towards state institutions. Disinformation has become a hybrid tool as a form of attack on the interests of every democratic state and the security of its citizens. Foreign powers often try to spread their narratives through their own or friendly media, or fictitiously independent activists, while they often communicate differently internally

* Mgr. Dávid Kollár, PhD. pôsobí ako odborný asistent na Katedre bezpečnostných štúdií, Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov, Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, Kuzmányho 1, 974 01 Banská Bystrica, Slovenská republika, e-mail: david.kollar@umb.sk.

DOI: <https://doi.org/10.24040/politickevedy.2022.25.3.87-109>

¹ Táto práca bola podporená Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-20-0334.

within their own state. Based on our findings, coordination with three key players is crucial in the fight against disinformation: technology companies, civil society and fact-checkers and academic institutions. In addition, strategic communication is one of the key tools in the fight against disinformation and requires a broad approach. Disinformation campaigns are often not limited to spreading fake news, but often focus on building a damaging narrative. This implies a close relationship between the fight against disinformation and strategic communication, public diplomacy and digital communication.

Key words: Disinformation, Hybrid War, Hoax, Security, Media, Russia, Ukraine

Úvod

Súčasná doba je intenzívne poznačená kvantom informácií, ktoré máme k dispozícii prostredníctvom množstva informačných kanálov. Nedostatok osvedy a mediálnej výchovy mladých ľudí spôsobuje, že nedokážu v návale misinformácií (ako neúmyselného šírenia nepravd) a dezinformácií (ako úmyselného klamania) kriticky reagovať na správy na internete a ľahko podľahnú informačnej ľahostajnosti. Web je priestor pre všetkých, kde v zásade môže každý čítať a každý môže publikovať a zdieľať informácie. Má však aj svoju temnú stránku, a to šírenie falošných informácií. Moderná doba preto prináša nové výzvy. Internet ako bezprecedentná a bezkonkurenčná platforma pre inovácie a zmeny dostal od Svetovej organizácie duševného vlastníctva v roku 2012 vysoko pozitívne ohodnotenie. Ešte v roku 2012 väčšina proklamácií o internete chválila jeho bezprecedentnú silu. O päť rokov neskôr už väčšina vyhlásení o internete kritizovala jeho bezprecedentnú silu. Rôzni komentátori, analytici, akademici aj tvorcovia politik sa obávajú, že internet a najmä platformy sociálnych médií predstavujú úplne nové hrozby pre demokraciu, globálne riadenie a integritu informácií.

Otvorenosť online priestoru je častokrát zneužívaná a obeťami sú hlavne mladí perspektívni ľudia. Najmä v súčasnosti je vidieť, ako nepravdivé informácie a hoaxy deformujú spoločnosť, vynášajú na povrch množstvo emócií ohrozujúcich napríklad úspešné prekonanie dnes aktuálnej epidémie COVID-19 alebo vojny na Ukrajine. Dezinformácie predstavujú skutočnú hrozbu pre fungovanie demokratických krajín. Už aj samotný Európsky parlament sa snaží o to, aby mali ľudia prístup k pravdivým informáciám. Táto hrozba nie je žiadnou novinkou pre spoločnosť, avšak môžeme s určitosťou skonštatovať, že záujem o dezinformácie (v médiách a na sociálnych sieťach) sa za posledné desaťročie zintenzívnil. Ide najmä o obdobie od roku 2016 v dôsledku amerických prezidentských volieb (nástup **D. Trumpa** do úradu) a referenda o Brexite či

v dôsledku dnes aktuálnej pandémie a vojny na Ukrajine.

V kontexte uvedených udalostí sa objavilo veľké množstvo dezinformácií a hoaxov v záležitostiach súvisiacich s týmito problémami, ktoré sa šíрили predovšetkým prostredníctvom sociálnych sietí. Tento negatívny jav dosiahol už takú úroveň, že ho Svetová zdravotnícka organizácia (WHO) opísala ako „*masívnu infodémiu*“ a varovala svet pred jej nebezpečenstvom, pretože bráni verejnosti v prístupe k veľmi potrebným spoľahlivým informáciám.

Dezinformácie ako kľúčová výzva našej doby sú z dôvodu svojej akútnosti a aktuálnosti dnes aj predmetom mnohých výskumných článkov či prístupov. Zámerne zavádzajúci charakter nepravdivých informácií môže sťažovať štúdium a analýzu tejto problematiky. Po preštudovaní dostupných odborných zdrojov môžeme konštatovať, že väčšina doteraz vykonaných štúdií sa zameriava na tri aspekty, a to (1) identifikáciu foriem falošných informácií a falošného obsahu, (2) príčiny a dynamiku ich šírenia, najmä na sociálnych sieťach a (3) vplyv na verejnú mienku. V našom príspevku sa snažíme charakterizovať a objasniť všetky tri aspekty, pričom sa ich následne pokúsime v druhej časti príspevku aplikovať aj na konkrétny prípad.

Metodológia výskumu predstavuje základný stavebný kameň bádania. Pre výskumníka je voľba metodologickej stratégie kľúčová, musí všetky svoje kroky legitimizovať relevantnými argumentami podporenými odbornou literatúrou. Spoločenskovedné témy možno skúmať kvantitatívnym aj kvalitatívnym prístupom. Na vymedzenie charakteristiky zvoleného metodologického aparátu je možné samozrejme použiť oba prístupy. S ohľadom na náš stanovený výskumný problém a výskumné aspekty bude najvhodnejšie zvoliť kvalitatívnu výskumnú stratégiu, ktorá sa opiera o indukciu - pozorovanie - zistenie pravidielností - závery - teória. Hlavnú snahu kvalitatívneho výskumu vidíme v porozumení zmyslu nami sledovaného javu, kedy v súlade s fenomenologickým východiskom môžeme skúmať jedinečnosť sledovaného javu, ktorým sú v našom prípade dezinformácie ako kľúčová bezpečnostná výzva súčasnosti, teda prvá časť príspevku.

Na štúdium nášho výskumného problému bude využitá jedna z najvýznamnejších kvalitatívnych metód, a to prípadová štúdia. Metóda, ktorá umožní rozanalyzovať nazhromaždený súbor dát z prvej časti príspevku. Prípadová štúdia umožňuje zamerať sa na konkrétny prípad, čo vedie k získaniu značného súboru poznatkov, na základe ktorých následne môže dôjsť k vyvodu detailnejším výsledkov. Tým, že náš výskum vo svojej druhej časti príspevku venuje (vďaka implementácii tejto metódy) celú svoju pozornosť len

jednému konkrétnemu prípadu, nazbierané dáta budú veľmi hodnotné hĺbkou svojho obsahu. Prípadová štúdia sama o sebe obsahuje prvok vyhradenosti, ktorý zabezpečuje, že skúmaný jav má presne stanovené vymedzenie toho, čo bude výskum zaujímať. V našom prípade to bude problém dezinformácií ako kľúčovej bezpečnostnej výzvy súčasnosti aplikovaný na prípadovú štúdiu rusko-ukrajinského konfliktu.

Vo vzťahu k rozpracovanosti našej témy možno konštatovať, že daná problematika je spracovaná pomerne rozsiahlo hlavne v zahraničnej odbornej literatúre, ktorá na daný problém nazerá z rôznych uhlov pohľadu. Autorov, ktorí sa venujú výskumu falošných informácií je v zahraničí veľké množstvo. Ich počet narástol najmä za posledné roky, nakoľko sa otázka falošných informácií stala celosvetovou hrozbou. Pre teoretickú časť tohto článku sú prínosom autori ako napr. **S. Bradshaw, P. Howard (2019), D. Collins (2019), N. Newman (2022), Ch. Tenove (2020), V. Tolz, S. Hutchings (2021), H. Tworek (2021), J. Uscinski, A. Enders, C. Klofstad, M. Seelig, H. Drochon, K. Premaratne (2022)**. Značnú časť relevantných zdrojov informácií predstavuje aj portál Národného bezpečnostného úradu SR, ktorý sa podrobnejšie venuje identifikácii falošných informácií a ich druhom. Pojem *dezinformácia* v Slovenskej republike ešte nie je kodifikovaný. Väčšinou sa jej definície preberajú z odborných publikácií či oficiálnych európskych dokumentov, ktoré vystihujú podstatu veľmi podobne.

Pri písaní druhej kapitoly článku sa opierame o odbornú literatúru, predovšetkým články v periodikách. Ide najmä o publikácie **D. Freelona a C. Wellsa (2020), T. Chľoňa (2022), R. Kupieckieho (2022), L. Maschmeyera (2021), E. Dwoskina a kol. (2022)**, ktoré sa venujú fenoménu dezinformácií, hoaxov a informačnej vojny aplikované najmä na podmienky Ruskej federácie vo vzťahu ku dlhodobu prebiehajúcejmu konfliktu na Ukrajine. Z domácich prameňov sa opierame o publikácie **R. Ivancíka (2021)**, ktorý sa tiež dlhodobo venuje nami skúmaného fenoménu z multidisciplinárneho hľadiska, či **L. Yar (2019)** z portálu Euractiv.sk.

1. Teoretický základ k skúmanej problematike

História je plná príkladov vymýšľania a šírenia nepravd ľuďmi, organizáciami a vládami. V poslednej dobe dosiahlo verejné šírenie nepravd nevidané rozmery. Digitálne siete transformovali tradičné procesy verejnej komunikácie a jedným z ich dôsledkov je to, že nesprávne informácie sa teraz môžu šíriť po celom svete

rýchlo a vo veľkom meradle. Ako sme teda naznačili v úvode, záujem o dezinformácie (v médiách a na sociálnych sieťach) sa za posledné desaťročie zintenzívnil. Dôvody na oznamovanie nepravdivých informácií sa však značne líšia. Na jednej strane je nutné rozlišovať *misinformácie* sprostredkované v úprimnom, ale mylnom presvedčení, že uvedené nesprávne fakty sú pravdivé. Na druhej strane zase *dezinformácie* označujúce nepravdivé skutočnosti, ktoré sú vymyslené s cieľom zámerné oklamať alebo zmiašť publikum. V odbornej literatúre sa teda rozlišuje pojem dezinformácia (ang. disinformation) ako úmyselné klamanie a misinformácia (ang. misinformation) ako neúmyselné šírenie nepravd. Tieto dve kategórie tak účinne rozlišujú medzi zlomyseľnými (dobrovoľnými) a nedobrovoľnými omylmi. V našom príspevku sa budeme zaoberať z uvedených dvoch kategórií tou negatívnou, teda dezinformáciou.

Pojem dezinformácia napríklad u nás, v Slovenskej republike, ešte nie je kodifikovaný. Väčšinou sa preberajú definície uvádzané v odborných publikáciách či oficiálnych európskych dokumentoch, ktoré sú si podobné a vystihujú podstatu. Dezinformácie zároveň môžu byť súčasťou širšieho procesu informačného ovplyvňovania, ktorý sa označuje pojmom informačné operácie. *„Informačné operácie môžu okrem cieleného šírenia potenciálne škodlivých informácií zahŕňať aj zber citlivých údajov, podnecovať ľudí k akcii (násilnej alebo nenásilnej) a otvorene alebo skryte propagovať určitú stranu (napríklad štát). Takéto systematické využívanie informačných operácií sa zaraďuje medzi tzv. hybridné indikátory, ktoré sa kombináciou ďalších dvoch indikátorov stávajú hybridnou hrozbou. Informačné operácie sú najčastejšie využívaným hybridným indikátorom nie len zahraničných aktérov v rámci hybridnej hrozby. Informačné operácie zamerané na zber citlivých údajov vykonávajú štátni aj neštátni aktéri (zahraniční aj domáci), ktorí sympatizujú s útočníkom a pomáhajú mu dosiahnuť stanovený cieľ. Títo aktéri čoraz častejšie využívajú sofistikované stratégie, aby mohli ovplyvňovať verejnú diskusiu, prehlbovať polarizáciu spoločnosti, vytvárajú čoraz početnejšiu skupinu obyvateľstva, ktorá neverí žiadnemu oficiálnemu zdroju a ľahšie tak podlieha manipulácii.“* (Dezinformácie a informačné..., 2022) Výsledkom toho je efektívnejšie zasahovanie do demokratického rozhodovania, relativizácia politického vedenia krajiny a oslabovanie dôvery spoločnosti vo svoje demokratické inštitúcie. Zámerné, systematické a rozsiahle uskutočňovanie informačných operácií predstavuje dnes jednoznačne jednu z najväznejších a najaktuálnejších výziev v oblasti hybridných hrozieb pre európske demokracie a spoločnosti. V tejto časti príspevku sa bližšie pozrieme teda na to, aké formy falšných informácií môžeme rozlišovať, aké sú príčiny i

motivácie k ich šíreniu a v závere sa pozrieme aj na ich vplyv na verejnú mienku.

1.1 Identifikácia foriem falošných informácií

V kontexte šírenia potenciálne škodlivých informácií zahŕňajú informačné operácie pomerne veľké množstvo prvkov, čiže foriem a spôsobov realizácie. Mnohé z nich sú všeobecne známe, no pri konkrétnejšom určení často dochádza k omylom. Preto v odbornej literatúre môžeme nájsť rôzne klasifikácie resp. typy škodlivých informácií. Národný bezpečnostný úrad rozlišuje najmä (Dezinformácie a informačné..., 2022):

- Falošné správy (angl. fake news) teda informácie, ktoré zámerne napodobňujú formát spravodajstva alebo iného produktu žurnalistiky, pričom ich tvorcovia úmyselne zavádzajú svoje publikum skresľovaním reality
- Dezinformácia ako nepravdivá alebo zmanipulovaná informácia, ktorá je šírená zámerne s cieľom zavádzať a uškodiť. Dezinformácie môžu mať podobu nepravdivého alebo zmanipulovaného textu, obrázku, videa alebo zvuku, pričom môžu byť použité na podporu konšpirácií, šírenie pochybností a diskreditáciu pravdivých informácií či jednotlivcov a organizácií. Aj pravdivú informáciu môžeme považovať za dezinformáciu, ak je podaná manipulatívnym spôsobom. Medzi dezinformácie nepatria neúmyselné chyby v spravodajstve, satira, paródia ani správy a komentáre naklonené jednej strane, ktoré sú takto zreteľne označené.
- Hoaxy (angl. podvod, žart) teda virálne rozšírené poplašné správy, ktoré majú zväčša tri typické znaky, a to naliehavosť, odkaz na iluzórnú autoritu (policajný zdroj, neexistujúce vedecké výsledky) a žiadosť o šírenie ďalej. Častým zámerom je vyvolanie obáv či strachu.
- Propaganda ako informácia, idea, názor alebo vizuálny materiál, ktorý je vytvorený a distribuovaný s cieľom ovplyvniť názory ľudí. Nie je postavená iba na polopravdách alebo nepravdách, ale aj pravdivých faktoch, no vždy je zaujatá smerom k propagácii určitej strany alebo názoru. Snahou je tak navodiť objektivitu, ide však o jednostranný naratív, ktorého cieľom je presvedčiť, a nie informovať.
- Konšpiračná teória ako teória, ktorá vysvetľuje udalosť alebo súbor okolností ako výsledok tajného sprisahania (konšpirácie) zvyčajne malou mocnou skupinou osôb. Takouto skupinou má, byť zväčša vláda,

predstavitelia tajných spolkov, organizácií alebo spravodajských služieb, jedna alebo viacero spoločne pôsobiacich firiem alebo predstavitelia štátov, národov alebo náboženstiev, či dokonca mimozemské civilizácie. Konšpiračné teórie odmietajú všeobecne akceptované vysvetlenie týchto udalostí.

- Paródia a satira, ktoré sa využívajú na agresívne šírenie zavádzajúcich informácií alebo na zosmiešňovanie a kritizovanie cieľa (osoby, skupiny ľudí, názoru a podobne), ktorá presahuje bežný rámec tohto žánru.

Z hľadiska šírenia škodlivých informácií podľa nášho názoru zohrávajú dnes najvýraznejšiu rolu dezinformácie a hoaxy ako dve najčastejšej formy šírenia nepravdy. V našej štúdií sme sa rozhodli skúmať tieto dva koncepty najmä z toho dôvodu, že skúmané nepravdy zodpovedajú nielen obsahu šírenému v spravodajských médiách, ale podľa existujúcej literatúry ide o koncepty, ktoré označujú úmyselné nepravdy a zameriavajú sa na širokú verejnosť prostredníctvom akéhokoľvek komunikačného kanála. V prípade otázky vojny na Ukrajine je veľmi zaujímavou kategóriou aj propaganda, ktorá má hlavne v ruskej spoločnosti (od vypuknutia vojny) veľmi silnú pozíciu. My sa však v tomto príspevku budeme z dôvodu rozsiahlosti témy venovať len konceptu dezinformácie a hoaxu. Pozrime sa teda bližšie na tieto dve kategórie.

Pojem dezinformácia sa *„vzťahuje na nepravdivé alebo zavádzajúce informácie zámerne šírené za účelom zisku, spôsobenia škody alebo presadzovania politických alebo ideologických cieľov. Aj keď to zahŕňa mnoho typov informácií, vo verejnom diskurze sú dezinformácie neoddeliteľne spojené so sociálnymi médiami a technologickými platformami a často zvláštne odpolitizované, označované ako „znečisťovanie“ alebo „infikovanie“ inak zdravého informačného ekosystému.“* (Freelon, Wells, 2020, s. 148) Dezinformácie nie sú z pohľadu historického vývoja žiadnou novinkou.

Tento termín až donedávna patril skôr do profesionálnych kruhov špiónov, jeho medializácia nebola potrebná. Toto slovo je síce relatívne nové, avšak aktivity, ktoré ním opisujeme, však novými nie sú. Vladári sa od nepamäti snažili o oklamanie svojich protivníkov pomocou toho, čo dnes nazývame dezinformácie. V dnešnom slova zmysle sa začal tento pojem využívať v 19. storočí (paradoxne v USA či v Británii). Na rozdiel od tvrdení, že výraz dezinformácia sa do angličtiny dostal cez ruštinu, klamlivo koncipovaný tak, aby znel ako slovo odvodené zo západoeurópskeho jazyka na maskovanie jeho sovietskeho pôvodu, v angličtine sa používal skôr, od začiatku 20. storočia.

Napríklad americká tlač obvinila svojich rivalov z dezinformácií už dokonca v 80. rokoch 19. storočia a britský poslanec obvinil miestne úrady, že používajú dezinformácie na ospravedlnenie nesprávnej implementácie parlamentného zákona v roku 1901. (Tworek, 2021)

Hoci sovietske orgány nevymysleli výraz dezinformácia, stali sa priekopníkmi jeho pomerne neobvyklého používania. Politbyro bolševickej strany v roku 1923 schválilo zriadenie Úradu pre dezinformácie (Dezinformbyro) v rámci sovietskej bezpečnostnej služby. Iniciatívu, vrátane jej názvu, navrhol dôstojník s úzkymi väzbami na nemecky hovoriacich európskych marxistických revolucionárov (a toto spojenie pravdepodobne vysvetľuje ruský prepis termínu do ruštiny z nemeckého, a nie anglického pravopisu). Dezinformbyro malo za cieľ vytvárať a šíriť falošnú dokumentáciu, ktorá by mohla viesť západné vlády k presvedčeniu, že sovietska ekonomika funguje lepšie ako v skutočnosti, a že Červená armáda je pripravenšia na boj, ako tomu bolo v skutočnosti. Ale aj zvláštne rozhodnutie bolševikov opísať svoje vlastné aktivity ako dezinformatsiya bolo motivované ich seba pochopením ako tvorcov skutočne spravodlivej spoločnosti, a teda zástancov vyššej pravdy, ktorú sa západné štáty pokúšali rozvrátiť. (Tolz, Hutchings, 2021)

Používanie termínu dezinformatsiya na opis vládnej praxe bolo v roku 1923 nové, samotná prax nie. Založenie západných vládnych oddelení na tvorbu zmanipulovaných a sfaľovaných informácií určených na oklamanie protivníkov nájdeme aj v období prvej svetovej vojny. Západné vlády však používali eufemistické výrazy, ako napríklad Výbor pre verejné informácie, ktorý založil **W. Wilson** v roku 1917. Zlatým vekom dezinformácií môžeme však nazvať až obdobie druhej svetovej vojny. Obzvlášť totalitné režimy majú veľký sklon pomáhať si dezinformáciami, napriek tomu počas druhej svetovej vojny dezinformácie používala aj spojenecká armáda na čele so Spojenými štátmi americkými. (Tworek, 2021) V západných politických a mediálnych diskurzoch, ako aj v Sovietskom zväze sa pojem dezinformácia začal vo veľkej miere používať po roku 1945 až v 80. rokoch 20. storočia. (Tolz, Hutchings, 2021) Veľký nárast sme mohli zaznamenať od roku 2016 v reakcii na už vyššie spomínané udalosti.

Hoax, ako už sme načrtli vyššie, môžeme definovať teda ako klamlivú, poplašnú správu, ktorá upozorňuje na nejaké nebezpečenstvo, prosí o pomoc či sľubuje všetko možné aj nemožné a hlavne žiada o čo najväčšie šírenie samotnej správy. Typickým znakom hoaxu je veľké množstvo emailových adries v záhlaví, na konci samotnej správy prosba o následné preposlanie správy. Hoax môže mať

podobu ako čistého textu, tak aj prezentácií, petícií, smutných fotografií na ktorých je zachytené ľudské nešťastie, apod. Z hľadiska obsahu sa dajú rozdeliť do niekoľkých základných skupín: zábavné, zamilované, výherné, živé, petície, pomstychtivé, prosiace o pomoc a pod. Hoax nie je počítačovým vírusom, teda neničí súbory. Jeho hlavným cieľom je zber osobných dát (čo najväčší počet emailových adries, telefónnych kontaktov, atď.), ktoré vo výsledku slúžia na reklamné účely. Nezanedbateľnou súčasťou hoaxov je aj ich veľkosť, ktorá s každým preposlaním rastie a spôsobuje nemalé vyťaženie liniek aj serverov. Aj hoaxy majú svoju históriu. V súčasnosti jedna z najrelevantnejších inštitúcií venujúca sa histórii hoaxov sa nazýva The Museum of Hoaxes (Múzeum hoaxov). Na svojej internetovej stránke sprístupňuje a pravidelne aktualizuje celú databázu všetkých relevantných a zaznamenaných hoaxov. Múzeum bolo založené v roku 1997 v USA s cieľom zdokumentovať, zmapovať a preskúmať podvody, klamstvá a dezinformácie vyskytujúce sa v dejinách ľudstva. V ich archíve je možné nájsť aj prvé klamstvá, ktoré sa hromadne šírili v stredoveku, až po podvody, ktoré sa šíria dnes v prostredí internetu. Ako príklad môžeme uviesť prvý zdokumentovaný hoax, ktorým je podľa múzea hoax Tuhe názvom Donation of Constantine. Napísal ho cisár **Konštantín** (286 - 337 nášho letopočtu). Obsahoval tvrdenie, že z vďačnosti k pápežovi **Silvestrovi I.**, ktorý ho konvertoval na kresťanskú vieru a vyliečil z lepy mu daroval rozsiahle územie západnej Rímskej ríše. V skutočnosti cirkev spomínané pozemky nadobudla až v roku 756 nášho letopočtu, kedy jej boli darované franským kráľom **Pipinom III.** Išlo teda údajne o dokument napísaný cisárom **Konštantínom**, v ktorom daroval obrovské územia v rámci Západorímskej ríše. Toto darovanie sa neskôr preukázalo ako falošné. Tieto historické hoaxy ale pravdepodobne vznikali z nedostatku informácií. (Hoaxes Throughout History, 2015) História hoaxov ako ich poznáme dnes by sme však mohli datovať asi koncom 90. rokov, kedy internet a s ním aj e-mail pomaly začínali byť súčasťou životov ľudí. V istom zmysle za predchodcov hoaxu, ktorý sa teraz šíri internetom, by sme mohli považovať aj reťazové listy, ktoré sa šíрили fyzickou poštou.

Dezinformácie sú dnes jedným z hlavných problémov našej doby. Vplyv falošných správ, šírených a zosilnených vďaka sociálnym médiám a anti-establishmentovým prúdom v globálnej politike, ktorý vytvára dopyt po „alternatívnych naratívoch“, sa stal akútnou hrozbou pre demokratické spoločnosti. Potvrdzujú to aj pravidelne organizované prieskumy verejnej mienky v tejto sfére. Prieskumy verejnej mienky v mnohých krajinách ukazujú, že občania sa obávajú, že demokracia je aj kvôli falošným informáciám dosť ohrozená.

Prieskum v Európe zistil, že viac ako 80% Európanov verí, že demokraciu ohrozujú falošné správy. V USA je to takmer 70% Američanov, ktorí identifikujú „vymyslené správy“ ako významnú hrozbu pre dôveru vo vládu a väčší problém ako terorizmus, rasizmus alebo klimatické zmeny. (Tenove, 2020)

Falošné informácie majú teda zásadný vplyv aj na verejnú mienku. Bližšie sa tejto problematike budeme krátko venovať v samostatnej v časti 1.3. V reakcii na tieto obavy vlády či rôzne nadnárodné organizácie navrhli a prijímajú dodnes širokú škálu rôznych politík a protiopatrení. Nato, aby sa dokázalo efektívne bojovať proti šíreniu týchto falošných správ, je nutné zaoberať sa a vedieť identifikovať aj príčiny a motívy ich šírenia. Pozrime sa preto najprv na túto tému.

1.2 Príčiny a dynamika šírenia falošných informácií

Falošné informácie (najmä dezinformácie a hoaxy) sú v súčasnosti kritickým problémom nielen na úrovni sociálnych médií, ale aj mimo nich. Konkrétne politické dezinformácie boli v posledných rokoch charakterizované ako významné ohrozenie demokracie. (Collins a kol., 2019) *„Ich zamýšľané účinky zahŕňajú politický vplyv, zvyšujúcu sa polarizáciu skupín, znižovanie dôvery a vo všeobecnosti podkopávanie občianskej spoločnosti.“* (Bradshaw, Howard, 2019, s. 2) Veľkým problémom sa v tomto kontexte stáva aj rýchlosť ich šírenia. Dynamika šírenia falošných informácií sa v posledných rokoch v súvislosti s celosvetovými dňami veľmi zintenzívnila. K ich rýchlemu šíreniu sa používa celé spektrum prostriedkov od dennej tlače, televízneho vysielania, až po sociálne siete, ktoré majú aktuálne prvenstvo celosvetovo. V súčasnosti môžeme pozorovať rozdiel v tom, ako sa dezinformácie a hoaxy šíria. Pred desiatkami rokov trvalo niekoľko mesiacov, kým dezinformácia či hoax preleteli celý svet a dnes, v dobe internetu to nemusí trvať viac ako pár sekúnd. Uvedené konštatovanie potvrdzuje aj pravidelný prieskum uskutočňovaný oxfordským inštitútom Reuters Digital news.

Na základe poslednej (aktuálnej) správy prieskumu uskutočneného minulý rok sa zistilo, že dôležitým zdrojom komunikovaných informácií napríklad v našej slovenskej spoločnosti sa stal online priestor vrátane sociálnych sietí (78%), nasledovaný televíziou (67%), na treťom mieste sa umiestnili sociálne médiá (58%) a štvrté miesto obsadila tlač. Najpopulárnejším zdrojom informácií na Slovensku sú tak sociálne siete, online spravodajstvo a televízia, pričom používanie tlačených novín patrí v našom prieskume k najnižším. Dôležitý poznatok je hlavne to, že čím mladší je používateľ, tým stúpajú čísla v prospech zdroja informácií, akým je Facebook, YouTube a pod. Takmer dve tretiny mladých

Ľudí do 25 rokov uviedli Facebook ako svoj primárny zdroj informácií. S príchodom sociálnych sietí tak prišli na scénu aj konšpiračné médiá, ktoré v ére pred sociálnymi sieťami nedokázali osloviť také široké masy ľudí ako dnes. (Newman, 2022, s. 101)

Môžeme teda konštatovať, že hlavne sociálne siete a elektronický priestor sa v súčasnosti stáva priestorom, ktorý slúži primárne na šírenie a získavanie nových informácií o dianí vo svete. Na rozdiel od tradičných médií, kde sú zamestnaní ľudia určení na korekcie obsahu, akými sú editor alebo vedúci vydania, v nových médiách určujú relevantnosť obsahu algoritmy a používatelia týchto médií. Pri šírení informácií sa mnohokrát používajú aj novodobé spôsoby zavádzania. Jedným takýmto dynamickým spôsobom šírenia je aj takzvaný trolling.

Trollovanie je obťažujúca činnosť v diskusiách a na chatoch. Je to výraz prebraný z IT terminológie, konkrétne znamená nevyžiadanú činnosť. Túto činnosť vykonávajú trollovia, ktorých môžeme definovať ako používateľov internetu provokujúcich ostatných užívateľov prostredníctvom príspevkov, ktoré vyvolajú emócie vďaka ich extrémnemu charakteru. Trolling je teda forma správania, prostredníctvom ktorej sa účastník debaty snaží zámerne provokovať ostatných k hnevliвым reakciám alebo skrátka narušať komunikáciu. Nieкто to robí pre zábavu, nieкто sa potrebuje sebarealizovať, nieкто tak bojuje proti politickým alebo spoločenským oponentom. Trolling, resp. rôzne klamanie a narušovanie diskusie, používal už **Sokrates** v starom Grécku. V diskusiách predstieral istú naivitu a neznalosť a vyzdvihoval naopak domnelú múdrosť a znalosť svojich protivníkov, pričom nabúraval debatu tak, aby sa dostala úplne inam. (Stodola, 2018)

Hlavnou príčinou, resp. motívom primárnych tvorcov dezinformácií je spôsobenie chaosu v spoločnosti a podkopanie dôvery v štát, ktorý priamo súvisí s vyvolávaním nenávisťi a nedôvery voči štátnym inštitúciám. Dezinformácie sa stali hybridným nástrojom ako forma útoku na záujmy každého demokratického štátu a bezpečnosť jeho občanov. Osoby, ktoré stoja za tvorbou a šírením dezinformačného reťazca sledujú svoje vlastné záujmy, ktoré môžu mať formu politickú, alebo ekonomickú. Nie je vylúčené, že svojim konaním podporujú aj zahraničnopolitické záujmy cudzích štátnych mocností. Cudzíe štátne mocnosti sa častokrát snažia ich naratívy šíriť prostredníctvom vlastných, alebo spriatelovaných médií, resp. fiktívne nezávislých aktivistov, pričom do vnútra v rámci vlastného štátu často komunikujú odlišne (napr. navonok hovorili o nebezpečenstve očkovania, no obyvateľom svojej krajiny očkovanie

odporúčali). Z ekonomických dôvodov môžu tvoriť dezinformácie aj niekoľko celospoločensky známych osôb, napríklad z oblasti zdravotníctva, hudobného priemyslu alebo gastro priemyslu, ktorých primárnym cieľom je získanie popularity, čo je úmerné so zvyšovaním ich vlastných finančných príjmov. Tieto osoby v konečnom dôsledku nemusia veriť v obsah širenej dezinformácie, ale cielene zneužívali naivitu širokej časti publika na naplnenie svojich ekonomických potrieb. Osobitnou skupinou sú potom aj používateľské kontá, ktoré sa navonok prezentujú ako účty individuálnych aktivistov, avšak v skutočnosti sú premysleným komunikačným nástrojom, za ktorým stoja skupiny osôb či organizácie. Skrývanie sa viacerých koncentrovaných skupín za jeden individuálny účet konkrétnej osoby je jednou z komunikačných taktík tvorcov dezinformácií, keďže verejnosť priťahuje viac konkrétna osoba tváriaca sa nezávisle, než anonymná skupina. Pôsobenie falošných aktivistov sa prenáša aj do reálneho života, kde sa prezentujú ako nezávislí organizátori verejných zhromaždení a rôznych iných akcií. V skutočnosti existujú silné indície, že ich konanie je často financované rôznymi skupinami s vyššie uvedenými záujmami. (Ivančík, 2021)

1.3 Vplyv na verejnú mienku

Intenzita, kadencia, dosah a masovosť dezinformácií a hoaxov, organizovanosť ich tvorcov, efektívne využívanie sociálnych sietí neschopných dohliadať na nebezpečnosť obsahu a nové komunikačné metódy vytvorili z falošných informácií jednoznačne významnú bezpečnostnú hrozbu 21. storočia. Stále rýchlejšie sa rozširujúca škála najrôznejších druhov falošných správ vytvára silný tlak na verejnú mienku a jej formovanie. Ako ukazujú výsledky barometrov za posledné roky, tak jednoznačne rastie vplyv dezinformácií a hoaxov na verejnú mienku. Ich výsledkom je konštatovanie, že ľudia strácajú schopnosť kritického myslenia, logického úsudku. Účinnou zbraňou proti tomu je jednoznačne vzdelanie. Jedným z hlavných dôvodov, prečo sa v súčasnosti dezinformáciám tak darí a ľudia majú problém dôverovať vedcom či odborníkom, je komplikovaná povaha sveta. Na jeho pochopenie ľudia využívajú internet, v ktorom sa nachádza množstvo ľahko dostupných informácií. Na druhej strane je poznatkov tak veľa, že verejnosť často nevie rozlíšiť, ktoré sú správne a nesprávne. (Uscinski, Enders, Klofstad, Seelig, Drochon, Premaratne, et al., 2022)

2. Falošné informácie v kontexte rusko-ukrajinského konfliktu

Zvýšená pozornosť ruským dezinformačným kampaniam od roku 2016 uľahčuje ilúziu, že dezinformácie sú moderným problémom, ktorý prináša interaktívny web a sociálne médiá. Na pochopenie týchto stratégií a ich proaktívne rozpoznanie je však nevyhnutné porozumieť histórii ruských dezinformačných stratégií, ktoré sa zdokonaľujú viac ako štyri desaťročia. (Thomas, 2004) Berúc do úvahy rozdiely v definícii dezinformácií, tieto popisujeme ako úmyselné a koordinované šírenie nepravdivých, nepresných alebo zavádzajúcich informácií navrhnutých, prezentovaných a propagovaných na dosiahnutie cieľa politickej komunikácie. (European Commission, 2018, Fetzer, 2004) Dezinformačné správy sú muníciou a zbraňami v modernej informačnej vojne, o ktorých sa vedci domnievajú, že ich účelom je skôr podmaniť si protivníkov, než sa s nimi dohadovať. (Freelon, Wells, 2020) Práve tu sú však ruské dezinformačné stratégie často nepochopené a podceňované. Tieto kampane sa zapájajú do uvažovania svojich oponentov a vedú k chybnému rozhodovaniu, stratégii nazývanej reflexívna kontrola.

Koncept reflexívnej kontroly bol prvýkrát vyvinutý na vrchole studenej vojny v 60. rokoch 20. storočia ako „*proces, ktorým jeden nepriateľ prenáša dôvody alebo základy pre rozhodovanie na druhého.*“ (Thomas, 2004, s. 238) Podľa ruských generálov americké použitie informačných zbraní spôsobilo väčšie škody pri porážke Sovietskeho zväzu ako ktorákoľvek iná zbraň. (Thomas, 2004) K reflexívnej kontrole dochádza vtedy, keď riadiaci aktér predloží nepriateľovi informáciu, ktorá ho vedie k požadovanému rozhodnutiu. Táto kontrola je opísaná ako reflexívna, pretože kľúčový komponent tejto stratégie zahŕňa proces spätného sledovania od želaného výsledku k aktuálnemu uvažovaniu alebo možnému správaniu nepriateľa. (Thomas, 2004) Hlavnou úlohou reflexívnej kontroly je nájsť a využiť slabé články v hodnotení informácií počas rozhodovania. Ruské dezinformačné stratégie nemajú len prezentovať nepravdy a zmiať protivníkov. Cieľom je skôr šírenie dezinformácií, ktoré by viedli protivníkov k chybným rozhodnutiam v prospech Ruska.

Súčasná sada nástrojov reflexných kontrolných stratégií je opísaná v 4D dimenziách: odmietanie (dismiss), skreslenie (distort), rozptýlenie (distract) a znepokojenie (dismay). (Snegovaya, 2015) Odmietnutie prezentuje dôkazy spôsobom, ktorý zahmlieva ciele kontrolujúceho agenta, alebo popiera predložené dôkazy. Skreslenie mení vnímanie reality tým, že prezentuje rôzne

nepravdy, od vymyslených „faktov“ až po charakteristiky inštitúcií a ľudí. Rozpýtenie vytvára skutočnú, alebo imaginárnu hrozbu, alebo odhaľuje nové dôkazy, ktoré nútia protivníka prehodnotiť rozhodnutie. Znepokojenie oživuje a dramaticky eskaluje situáciu, aby odradilo súpera od akcie. S príchodom digitálnych technológií sa reflexívne ovládanie prispôbilo výpočtovej propagande a kybernetickej vojne. (Trifunović, Kazanský, Nečas, 2021)

Koncom roka 2013 spustila Ruská federácia masívnu kampaň na diskreditáciu Ukrajiny a Západu. Neustály informačný útok ruských médií má propagandistický charakter, keďže správy sa šíriť monotónne a súčasne cez všetky možné kanály. (Yermolenko, a kol., 2017) Kremľom kontrolované ruské médiá poskytujú vláducej elite a jej cieľom rozsiahlu podporu, ktorej cieľom je prehĺbiť rozkol v ukrajinskej spoločnosti, medzi krajinami EÚ, medzi EÚ a USA, ospravedlniť anexiu Krymského polostrova, poprieť účasť na vojne na Ukrajine, oslabiť protiruské sankcie, zmeniť ukrajinskú vládu, zastaviť rozširovanie NATO, aby sa zabránilo masovým protestom vo vnútri Ruskej federácie atď. V závislosti od vývoja udalostí na Ukrajine a vo svete vytvorila ruská propaganda v období rokov 2014 – 2017 množstvo protiukrajinských a protizápadných naratívov s použitím rôznych metód. (Nováková, 2019)

Počiatky súčasného konfliktu na Ukrajine spočívajú v jej snahe vymaniť sa zo sféry vplyvu Ruska a v snahe Ruska tomu zabrániť. Keď ukrajinský parlament vo februári 2013 odhlasoval začatie rokovaní o dohode o pridružení k EÚ, Kremľ použil kombináciu otvorených a skrytých prostriedkov, aby tomuto výsledku zabránil. Stanovenie strategických cieľov Ruska je výzvou, pretože kľúčovou súčasťou tejto stratégie je zachovanie hodnoverného popierania jeho zapojenia. (Procházka, Novotný, Stojar, Frank, 2018) Napriek tomu uniknuté ruské dokumenty a telefonáty umožňujú určiť niekoľko základných priorít. V roku 2013 unikol na internet dokument z Kremľa s názvom Komplex opatrení, v ktorom boli uvedené štyri kľúčové strategické ciele: zabrániť Ukrajine podpísať asociačnú dohodu s EÚ; vytvorenie podvratnej siete proruských sociálnych a politických síl na ovplyvňovanie ukrajinskej politiky; neutralizácia vplyvu proeurópskeho hnutia a uľahčenie vstupu Ukrajiny do Euroázijskej colnej únie (teraz Euroázijská hospodárska únia) do roku 2015. (Maschmeyer, 2021)

Ruskí predstavitelia pôvodne popierali pravosť dokumentu. Nezávislí odborníci sa však zhodli, že je skutočný, čo neskôr potvrdili uniknuté e-mailové správy z Kremľa. Dokument predkladá komplexný plán, ako využiť diplomatický tlak, proruských politikov a podvratných zástupcov na uplatnenie vplyvu. Špecifikuje tiež potrebu „účinnnej propagandistickej kampane“, ovplyvňovania

mediálneho obsahu prostredníctvom „osobných dohôd“ s vlastníkmi TV kanálov. Je príznačné, že ani raz nespomínajú digitálne médiá. Celkovo neúspech Kremľa pri dosahovaní počiatočných kľúčových cieľov spochybňuje očakávania účinnosti hybridnej vojny. Napriek odhodlanému ruskému úsiliu od roku 2013 tomu zabrániť, Ukrajina zintenzívnila svoju orientáciu na EÚ. Rusko však v tomto konflikte dosiahlo významné strategické zisky anexiou ukrajinského územia na Kryme a čiastočnou kontrolou nad Donbasom.

Jeden zo základných mýtov ruskej zahraničnej politiky sa týka zrady zo strany Západu. Mnohí v Rusku sú buď nechotní, alebo príliš vystrašení čeliť pravdivosti tohto príbehu, odkedy sa stal národnou dogmou. Keďže sloboda prejavu predstavuje jedno zo základných a rešpektovaných práv v demokracii, tento mýtus je tiež široko rozšírený po celom Západe. Západná kultúra tzv. otvorených debát, ktorá rešpektuje rôzne uhly pohľadu, navyše stavia ruských tvorcov falošných naratívov do privilegovaného postavenia, pokiaľ ide o ovplyvňovanie západných spoločností a ich rozhodovacích procesov. Okrem toho sa štáty NATO a EÚ stávajú čoraz zraniteľnejšími voči vplyvu prokremelských propagandistov podnietených bezprecedentným zmyslom pre iniciatívu v kombinácii s aktívnymi opatreniami, ako aj ozbrojenými konfliktami. (Kupiecki, 2022)

Maticou mýtu o západnej zrade a ruskej „sebaviktimizácii“ je neporušený sľub nerozšírovania NATO na východ. Kremel tiež použil tento mýtus na ospravedlnenie rozsiahlej invázie na Ukrajinu 24. februára 2022. Krok, ktorý má potenciálne nevyčísliteľné dôsledky pre európsku a dokonca aj globálnu bezpečnosť. Táto nová etapa v ruskej konfrontačnej politike bola ešte ďalej upevnená podporou bieloruského prezidenta **A. Lukašenka**, hoci jeho postavenie tiež oslabil jeho úplná závislosť od Ruska. Minsk za pomoci Moskvy vyvolal migračnú krízu na bieloruskej hranici s Poľskom, Litvou a v menšej miere s Lotyšskom, čím sa otvoril ďalší hybridný front. Zvýšené napätie v celom východnom krídle NATO a vojna, ktorú vedie Rusko proti Ukrajine, sa zhoršili ruskými a bieloruskými nepriateľskými dezinformačnými aktivitami, ktoré sú bezprecedentné z hľadiska rozsahu, intenzity a toxicity. V Rusku aj Bielorusku sa najvyššie politické orgány, diplomati, štátom kontrolované médiá, špeciálne služby a ich zástupcovia aktívne podieľajú na šírení známych, ale zosilnených falošných naratívov, ako aj nových výmyslov, ktoré sú obzvlášť škodlivé pre verejnosť v ruskoazyčnom štátom kontrolovanom informačnom prostredí. Žiaľ, niektoré z týchto príbehov padajú v určitých kruhoch na Západe na úrodnú pôdu a sú využívané v miestnych politických bojoch. Cieľom dezinformácií je narušiť

súdržnosť transatlantického spoločenstva, podkopať dôveryhodnosť členov NATO a EÚ a v konečnom dôsledku vykoľajit' existujúci medzinárodný poriadok založený na pravidlách. Do popredia sa dostal staro-nový naratív, že Rusko, a teraz aj Bielorusko sú obklúčené nepriateľmi a vystupňovanú bezpečnostnú krízu má na svedomí Západ, ktorý mal údajne tlačiť Ukrajinu k vojne. Po odmietnutí minských dohôd sa Ukrajina pripravovala na začatie vojenských operácií proti obyvateľom Donbasu, okupovaného Krymu a regiónov v samotnom Rusku, za týmto účelom Kyjev sústreďoval svoje sily a zdroje, vrátane zbraňových systémov prijatých z krajín NATO na východe krajiny. Poľskí a americkí žoldnieri pripravovali ozbrojené provokácie na východe Ukrajiny, čo znamená, že nielen Ukrajina, ale aj samotný Západ sa pripravovali na útok na Ruskú federáciu a Bielorusko. Ukrajina mobilizovala jednotky na hraniciach s Bieloruskom, proti ktorému si Poľsko robí územné nároky. Napokon **Vladimir Putin** svoj útok na Ukrajinu odôvodnil potrebou demilitarizácie a denacifikácie Ukrajiny. Urobil tak napriek tomu, že ukrajinský národ stratil v druhej svetovej vojne v boji proti nacistickému Nemecku 8 miliónov ľudí a je krajinou vedenou židovským prezidentom, ktorý vyhral ľudové hlasovanie v slobodných, spravodlivých a demokratických voľbách. Voľby, ktoré ukázali, že ukrajinské neonacistické strany majú menšiu podporu ako pravdepodobne kdekoli inde v Európe. (Chłoń, 2022)

Vo všetkých vojenských konfliktoch za posledné desaťročie, najmä v Estónsku a Gruzínsku s Ruskom, sa jasne ukázala jedna vec, a to, že informačná vojna bude predchádzať konfliktu a bude počas konfliktu pokračovať. Výnimkou nie je ani prebiehajúci konflikt na Ukrajine. Ruská invázia na Ukrajinu bola označená ako prvá TikTok vojna, pričom fotografie a videá od vojakov aj civilistov sa šířili v reálnom čase. Vojna sa stala obsahom a pretekala cez každú platformu naraz.

Ruské ozbrojené sily sú jednou z najschopnejších a technologicky najvyspelejších armád na svete. Vedú pokročilú informačnú vojnu, kybernetickú vojnu, elektronický boj a disponujú spravodajskými schopnosťami. Ruský štát a jeho ozbrojené sily sa za posledné dve desaťročia kvalifikovali vo vedení informačnej vojny. Rusko využilo kybernetické operácie na rozvrátenie ukrajinskej vlády. V týždňoch, ktoré predchádzali inváziám v rokoch 2014 a 2022, boli ukrajinskí vojaci terčom dezinformácií, ktorých cieľom bolo zaviesť neporiadok a zmätok v prípade útoku. Rusko vedie aktívnu dezinformačnú kampaň, má štyri typy publika, ktoré sa snaží manipulovať v súvislosti s ruskou inváziou na Ukrajinu. Ide o domáce ruské publikum, publikum na Ukrajine,

publikum v bývalých sovietskych republikách a publikum v Európe a USA. V tomto prebiehajúcom konflikte budú hrať významnú úlohu dezinformácie. Dezinformácie sa môžu rýchlo šíriť a osloviť celosvetové publikum prostredníctvom sociálnych médií. Trendový príspevok môže v krátkom čase osloviť milióny ľudí a zmeniť verejnú mienku.

Hlavnými prvkami ruských systémov reflexnej kontroly na Ukrajine sú:

- operácie popierania a klamania na zakrytie prítomnosti ruských ozbrojených síl na Ukrajine
- utajovanie cieľov a zámerov Ruska v konflikte; rozširovanie strachu a presvedčanie iných, že ciele Ruska sú obmedzené a možno ich akceptovať
- zachovanie hodnovernej zákonnosti ruských akcií popretím jeho účasti na konflikte
- súčasné zastrašovanie Západu vojenskou silou v podobe prehnaných tvrdení o ruskej vojenskej zdatnosti, hrozieb použitím ruských jadrových zbraní a preletov vzdušného priestoru nečlenských krajín NATO
- nasadenie masívneho a komplexného globálneho úsilia o naratívne ohľadom konfliktu prostredníctvom formálnych a sociálnych médií. (Mallick, 2022)

Dôležitosť, ktorú Rusko pripisuje informačným operáciám z neho robí „veľmoc v oblasti psychologickéj vojny“. Rusko intenzívne využíva internetové médiá. Rusko pred začatím útočných vojenských operácií vykonalo niekoľko súbežných informačných operácií zameraných na obyvateľstvo Ukrajiny. Využívalo ukrajinské skupiny sociálnych médií, ruských agentov, ruské médiá, ukrajinské médiá ovplyvnené Ruskom a ruských politických zástupcov na vykonávanie informačných operácií. Cieľom informačných operácií je:

- demoralizovať ukrajinské obyvateľstvo a narušiť politické vedenie Ukrajiny
- vyvolať násilné protesty ukrajinských nacionalistov
- vyvolávať nedôveru a strach z ukrajinskej vlády, najmä medzi proruskými Ukrajincami v oblastiach, ktoré sa Rusko snaží dobyť

Ruská informačná operácia na Ukrajine s cieľom demoralizácie je založená na kampaniach strachu s nasledujúcimi príbehmi:

- zjavné hrozby, že Rusko dobyje Kyjev, Charkov, Mariupol a ďalšie dôležité ukrajinské mestá

- vysoké náklady na vojnu s Ruskom pre Ukrajinu
- nevyhnutnosť rozhodujúceho ruského víťazstva v takejto vojne. (Mallick, 2022)

Rusko pred inváziou využívalo dezinformácie, misinformácie a malinformácie na ovplyvňovanie a manipuláciu verejnej mienky – pre domáce publikum aj v zahraničí. Pred začatím akýchkoľvek vojenských operácií používa Rusko počas operácií kybernetické útoky, propagandu a psychologickú vojnu na zasiatie nezhôd a zmätku medzi ruskými protivníkmi. Rusko tiež pred začiatkom vojny vykonalo niekoľko operácií pod falošnou vlajkou.

Záver

Konflikt na Ukrajine poukazuje na dôležitosť nezávislých spravodajských médií. V skutočnosti Rusko kriminalizovalo kritické spravodajstvo o vojne. (Thompson, 2022) Ruská propaganda je zjavne navrhnutá tak, aby dosiahla viacero cieľov, vrátane ovplyvnenia verejnej mienky, aby podporila ruskú inváziu na Ukrajine a zvrhla vinu za praktiky ruskej armády na samotných Ukrajincov. Posledná nezávislá televízna spravodajská operácia v Rusku sa skončila okamžite po schválení ruského zákona, ktorý vyžaduje súlad s oficiálnym vládnym postojom k vojne na Ukrajine.

Ďalším dôležitým vývojom v povahe verejnej angažovanosti so spravodajskými médiami a vojnou na Ukrajine je vzostup sociálnych médií, ktoré zohrali kľúčovú úlohu pri premene toho, čo ľudia vedia o vojne. Publikum sociálnych médií je z veľkej časti globálne, hoci Rusko zablokovalo Twitter a ruský súd postavil mimo zákon Facebook a Instagram. Napriek tomu prostredníctvom sociálnych médií sa verejnosť takmer vo väčšine segmentov publika vo väčšine sveta intenzívne zaoberá správami a informáciami, ako aj dezinformáciami. V snahe zabrániť ruským dezinformáciám však YouTube a Facebook zablokovali obsah spojený s Ruskom na ich platformách globálne. (Dwoskin a kol., 2022)

Už dnes existuje množstvo detektorov falošných správ, či rozšírení prehľadávačov, ktoré upozorňujú na to, či je webová stránka alebo profil na sociálnej sieti známy tým, že produkuje nepravdivé alebo zavádzajúce informácie. Hoci je dôležité rozvíjať svoje zručnosti v oblasti kritického myslenia a mediálnej či informačnej gramotnosti, tieto, ale aj ďalšie doplnky sú stále užitočné. Odborníci viacerých vedných disciplín odporúčajú najmä vzdelávanie ku kritickému mysleniu, overovanie faktov ako vhodný doplnok iných nástrojov,

vyvracanie nepravdivých informácií, v neposlednom rade spoliehanie sa na overené zdroje ako aj identifikovanie dezinformačných médií a vytváranie databáz falošných správ. V súvislosti s dezinformačnými médiami je dôležité vysvetľovanie a objasňovanie fungovania dezinformácií na konkrétnych príkladoch pre lepšie pochopenie v laickej verejnosti, ako ja vyšetrovanie dezinformačných médií a zavedenie funkčných právnych noriem. Pre mladších je na mieste využívanie moderných technológií a aplikácií, vrátane počítačových hier, vytvorených za účelom podporenia kritického myslenia, či rozlišovania pravdivých a nepravdivých informácií, ako aj možnosti uplatňovania umelej inteligencie na odhaľovanie falošných správ. (Yar, 2019) Riešenie problémov, ktorých príčiny nachádzame v rozširovaní dezinformácií či falošných správ, je obrovskou výzvou nielen pre Slovensko, či Európu, ale pre celý svet. Experti z oblasti vzdelávania, médií a aktivizmu tvrdia, že najväčšie výzvy vlastného boja proti dezinformáciám vidia najmä vo vzdelávaní v oblasti mediálnej výchovy a kybernetickej bezpečnosti samozrejme s podporou a participáciou samotných vyučujúcich. Veľmi potrebný je konsenzus vo vzdelávaní mladej aj staršej generácie s diskusiou o spôsoboch a možnostiach deradikalizácie spoločnosti, a rozšírený právny základ pre vyšetrovanie šírenia a šíriteľov falošných správ.

Dezinformácie sú jedným z hlavných problémov demokratických krajín. Za falošnými správami alebo falošnými správami sú často formulované stratégie na manipuláciu verejnej mienky a narúšanie stability štátov a ich inštitúcií. Hoaxy a dezinformácie sú už dlho globálnou hrozbou pre slobodu a demokraciu. Rozvoj a rozšírené používanie digitálnych médií umožňuje rýchle šírenie kampaní, čím sa dezinformácie stávajú naliehavejším problémom. V posledných rokoch sa tok informácií aj dezinformácií zrýchlil, čo dokazujú infodémie na sieťach v kontexte pandémie COVID-19 a vojny medzi Ruskom a Ukrajinou. V boji proti dezinformáciám je kľúčová koordinácia s tromi kľúčovými hráčmi: technologickými spoločnosťami, občianskou spoločnosťou a factcheckermi a akademickými inštitúciami. Strategická komunikácia je navyše jedným z kľúčových nástrojov v boji proti dezinformáciám a vyžaduje si široký prístup. Dezinformačné kampane sa často neobmedzujú len na šírenie falošných správ, ale často sa zameriavajú na vybudovanie škodlivého príbehu. Z toho vyplýva úzky vzťah medzi bojom proti dezinformáciám a strategickou komunikáciou, verejnou diplomaciou a digitálnou komunikáciou.

V roku 2022 môžeme očakávať pokračovanie masového šírenia dezinformácií na rôzne spoločenské a politické témy. Primárni tvorcovia dezinformácií budú pokračovať v snahách o vyvolávanie občianskych nepokojov

v spoločnosti, útoky na konkrétne osoby či inštitúcie budú eskalovať, hrozba priamych a zdravia ohrozujúcich prejavov bude narastať. Okrem uvedenej témy je možné prenikanie naratívov týkajúcich sa situácie na bielorusko-poľskej hranice a súvisiacej oblasti migrácie, ako aj v súvislosti s konfliktom medzi Ruskou federáciou a Ukrajinou, ktorá má devastačné dezinformačné následky na celý región strednej Európy.

Literatúra:

- BRADSHAW, S. - HOWARD, P. N. 2019. *The Global Disinformation Order. Global Inventory of Organised Social Media Manipulation.* [online] Oxford Internet Institute, 2019. [cit. 2022-07-17]. Dostupné na internete: <https://comprop.oii.ox.ac.uk/wp-content/uploads/sites/93/2019/09/CyberTroop-Report19.pdf>.
- COLLINS, D. a kol. 2019. *Disinformation and 'fake news': Final Report.* [online] House of Commons Digital, Culture, Media and Sport Committee. 2019 Feb 2 [cit. 2022-07-17]. Dostupné na internete: <https://publications.parliament.uk/pa/cm201719/cmselect/cmcumeds/1791/1791.pdf>.
- Dezinformácie a informačné operácie.* 2022. [online] nbu.gov.sk [cit. 2022-07-10] Dostupné na internete: <https://www.nbu.gov.sk/urad/o-urade/hybridne-hrozby-a-dezinformacie/dezinformacie/index.html>
- DWOSKIN, E. - MERRILL, J. B. - DE VYNCK, G. 2022. *Social platforms bans muffle Russian state media propaganda.* [online] Washington Post. [cit. 2022-07-10] Dostupné na internete: [washingtonpost.com/technology/2022/03/16/facebook-youtube-russian-bans/](https://www.washingtonpost.com/technology/2022/03/16/facebook-youtube-russian-bans/).
- European Commission. 2018. *Final report of the High Level Expert Group on Fake News and Online Disinformation.* [online] [cit. 2022-07-02] Dostupné na internete: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/final-report-high-level-expert-group-fake-news-and-online-disinformation>
- FETZER, J. 2004. Disinformation: The use of false information. In: *Minds and Machines*, roč. 14, č. 2, s. 231-240. DOI: 10.1023/B:MIND.0000021683.28604.5b
- FREELON, D. - WELLS, C. 2020. Disinformation as political communication. In: *Political Communication*, roč. 37, č. 2, s. 145-156. DOI: 10.1080/10584609.2020.1723755

- Hoaxes Throughout History. 2015. [online] hoaxes.org [cit. 2022-07-10] Dostupné na internete: <http://hoaxes.org/archive/display/category/middleages/>
- CHŁOŃ, T. 2022. *NATO and Countering Disinformation The Need for a More Proactive Approach from the Member States*. Bratislava: Globsec, 2022.
- IVANČÍK, R. 2021. Informačná vojna – jeden z multidisciplinárnych fenoménov súčasnej ľudskej spoločnosti. In *Politické Vedy*. [online]. Vol. 24, No. 1, 2021. ISSN 1335 – 2741, pp. 135-152. Dostupné na internete: DOI: <https://doi.org/10.24040/politickevedy.2021.24.1.135-152>
- KERSLEY, A. 2022. *Reader interest in Ukraine: Publishers shift to covering longer war*. [online] [cit. 2022-06-30] Dostupné na internete: <https://pressgazette.co.uk/ukraine-reader-interest-publishers-uk/>.
- KIRBY, P. 2022. *Russia's state TV hit by stream of resignations*. [online] [cit. 2022-06-20] Dostupné na internete: <https://www.bbc.co.uk/news/world-europe-60763494>.
- KUPIECKI, R. 2022. "Western Betrayal": The Founding Myth of Russian Foreign Policy. In LEGUCKA, A., KUPIECKI, R. (eds.). *Disinformation, Narratives and Memory Politics in Russia and Belarus*. Routledge: London, 2022. 208 s. ISBN 9781032251103. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781003281597-4>
- MALLICK, P. 2022. *Ukraine is Winning the Information War Against Russia on Social Media: But Experts Say It Is Far From Over*. New Delhi: Centre for Land Warfare Studies, 2022. Issue Brief, No. 333, March 2022.
- MASCHMEYER, L. 2021. Digital Disinformation: Evidence from Ukraine. In: *CSS Analyses in Security Policy*, č. 278, February 2021. Zürich: Center for Security Studies (CSS). ISSN: 2296-0244. DOI: 10.3929/ethz-b-000463741
- NEWMAN, N. a kol. 2022. *Reuters Institute Digital News Report 2022*. [online] University of Oxford, 2022. [cit. 2022-07-20] Dostupné na internete: https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/sites/default/files/2022-06/Digital_News-Report_2022.pdf
- NOVÁKOVÁ, D. 2019. Pozícia Európskej únie k riešeniu bezpečnostných problémov na Ukrajine. In *Budoucnost Evropské unie - mezi vizemi a realitou*. České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálních studií, 2019. ISBN 978-80-7556-044-5. s. 13-18.
- PROCHÁZKA, J. – NOVOTNÝ, A. – STOJAR, R. – FRANK, L. 2018. The Long Term Perspective for Defence 2030 - Comparative Analysis. In *Politické vedy*. [online]. Vol. 21, No. 4, 2018. ISSN 1335-2741, pp. 118-139. Available at: <http://doi.org/10.24040/politickevedy.2018.21.4.118-139>

- SNEGOVAYA, M. 2015. *Putin's information warfare in Ukraine: Soviet origins of Russia's hybrid warfare*. Washington, DC: Institute for the Study of War, 2015.
- Správa Policajného zboru o dezinformáciách na Slovensku v roku 2021. [online] minv.sk [cit. 2022-07-22] Dostupné na internete: <https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKEwil3YHYoY36AhULHewKHbD3ADoQFnoECA0QAQ&url=https%3A%2F%2Fwww.minv.sk%2F%3Fpolicia%26subor%3D431583&usg=AOvVaw1i02vtBY08ECNcexbwJe9K>
- STODOLA, J. 2018. Trolling a hodnota diskuse. In: *ProInflow: časopis pro informační vědy*, roč. 10, č. 1/2018, s. 4-25. <https://doi.org/10.5817/ProIn2018-1-2>
- STOJAR, R. - DIVIŠOVÁ, V. - KOSÁROVÁ, D. - FRANK, L. - NOVOTNÝ, A. - BŘEŇ, J. - POTOČNÁK, A. - BÍZIK, V. - NOVOTNÁ, Y. 2022. *Security Environment: Sectoral Analysis and Implications for the Armed Forces of the Czech Republic 2021*. Brno: University of Defence, 2022, 74 s. e-ISBN 978-80-7582-466-0.
- TENOVE, Ch. 2020. Protecting Democracy from Disinformation: Normative Threats and Policy Responses. In: *The International Journal of Press/Politics*, roč. 25, č. 3/2020, s. 513-537. DOI:10.1177/1940161220918740
- THOMAS, L. 2004. Russia's reflexive control theory and the military. In: *Journal of Slavic Military Studies*, roč. 17, č. 2, s. 237-256. DOI:10.1080/13518040490450529
- THOMPSON, S. A. 2022. *The war in Ukraine, as seen on Russian TV*. [online] [cit. 2022-06-20] Dostupné na internete: <https://www.nytimes.com/interactive/2022/05/06/technology/russian-propaganda-television.html?referringSource=articleShare>.
- TOLZ, V. - HUTCHINGS, S. 2021. *Performing disinformation: a muddled history and its consequences*. [online] London School of Economics and Political Science [cit. 2022-07-10] Dostupné na internete: <https://blogs.lse.ac.uk/mediase/2021/10/08/performing-disinformation-a-muddled-history-and-its-consequences/>
- TRIFUNOVIĆ, D. - KAZANSKÝ, R. - NEČAS, P. 2021. Conceptualization of terrorism as a modern form of political violence. In: *Politické vedy*. Banská Bystrica: Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela - Belianum, 2021. ISSN 1335-2741. Roč. 24, č. 2 (2021), s. 108-124. DOI: <https://doi.org/10.24040/politickevedy.2021.24.2.108-124>

- TWOREK, H. 2021. *Disinformation: It's History*. [online] Centre for International Governance Innovation [cit. 2022-07-10] Dostupné na internete: <https://www.cigionline.org/articles/disinformation-its-history/>
- USCINSKI, J. - ENDERS, A. - KLOFSTAD, C. - SEELIG, M. - DROCHON, H. - PREMARATNE, K., et al. 2022. Have beliefs in conspiracy theories increased over time? In: *PLoS ONE*, roč. 17, č. 7/2022. DOI:10.1371/journal.pone.0270429
- YAR, L. 2019. *Falošné správy a dezinformácie: Terminológia, nástroje a výzvy*. [online] euractiv.sk [cit. 2022-07-22] Dostupné na internete: <https://euractiv.sk/section/digitalizacia/news/falosne-spravy-a-dezinformacie-terminologia-nastroje-a-vyzvy/>
- YERMOLENKO, V. a kol. 2017. *Words and Wars: Ukraine facing Kremlin propaganda*. Kyjev: KIC, 2017. 124 s. ISBN – 978-617-684-196-8